

НАТАЛІЯ ІВАНІВНА ХУДИК

ORCID: 0000-0003-2796-9586

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Розвиток сільського туризму у Східній Галичині (кінець XIX ст. – 1939 р.)

Анотація

У статті проаналізовано основні фактори, які сприяли становленню сільського туризму у Східній Галичині як окремого організованого виду туризму в регіоні. Розвиток сільського туризму у Європі розпочався в середині XIX ст. Країни Європи сьогодні вбачають в сільському туризмі основу економічного підйому своїх сільських територій. Не виняток і наша держава та регіон Східної Галичини зокрема. Хоча для України сільський туризм є новим поняттям, відпочинок на селі з його історичною та архітектурною спадщиною, культурою, самобутнім побутом, мальовничими ландшафтами, багатими лікувально-рекреаційними ресурсами, добрими, гостинними та працьовитими людьми з давніх часів використовувався відомими українськими письменниками, художниками, артистами і політиками. Саме такому дозвіллю свого часу віддавали перевагу Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, Андрій Шептицький, Василь Стефаник та інші представники тогочасної інтелігенції.

Ключові слова: туризм, сільський туризм, Східна Галичина, туристично-краєзнавчий рух

Актуальність теми. Стан і розвиток туризму в Східній Галичині після відновлення польської державності був незадовільним. Володіючи сприятливими природними умовами, великою кількістю історичних пам'яток та красою Східних Карпат, туристична галузь регіону могла стати однією з провідних та прибуткових галузей економіки. Проте, стримували розвиток туризму в краї ряд чинників, зокрема і те, що влада Австро-Угорщини не приділяла належної уваги туристичним можливостям краю, тим самим підтримуючи туристичний бізнес головню на австрійських і чеських землях. Туристична галузь Східної Галичини залишалась тільки в інтересах приватних ініціатив. З іншого боку, туризм стимулював інтелігентів до краєзнавчих історико-етнологічних подорожей, що в свою чергу допомагало пізнавати

культуру «простого народу». Завдяки таким поїздкам вони мали на меті наблизитись до селян та їх побуту. Періодом формування сільського туризму в Східній Галичині, як організованого виду туризму, можна вважати кінець XIX ст. В цей час також заможні городяни та городяни з творчою працею відпочивали у віддалених куточках краю.

Виклад основного матеріалу. Початок 1920-х років (кінець Першої світової війни) стає періодом відродження туристично-краєзнавчого руху в Східній Галичині. В цей час представники української інтелігенції долучаються до популяризації туризму на теренах краю, і в цей час туризм, як соціально-економічне явище, стає все більш поширеним та організованим.

Представники «Руської трійці» (Іван Вагилевич, Яків Головацький) найбільше брали участь у таких подорожах. Висвітлені у подорожніх записках Головацького мандрівки Галичиною містять елементи зібраної «руської старовини», фольклору та звичаїв [2].

Подібна зацікавленість до галицького села спостерігалась і серед польських інтелігентів, мандрівки яких мали головно романтичний характер.

У другій половині XIX ст. такі подорожі з романтичних та сентиментальних поступово почали ставати краєзнавчими за своєю методикою. За підтримки місцевої інтелігенції львівські вчені почали здійснювати так звані наукові експедиції в провінцію. Завдяки таким експедиціям до княжого Львова, Галича, Теревовлі, Звенигорода, під керівництвом професора Ізидора Шараневича, вчені прагнули до відтворення історії окремих княжих городів [2].

«Руська трійця», а саме його члени М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький, були першими організаторами сільського туризму в регіоні. Я. Головацький, влітку 1834 р., здійснив довгу подорож пішки зі Львова через Миколаїв, Стрий та інші міста Прикарпаття й Буковини, повернувся назад кіньми через Чортків, Бучач, Монастириськ до Львова. В 1835 р., подолавши Карпатські гори, через Маняву, відвідав руїни монастиря, який австрійська влада закрила в 1785 р. Вже у 1840 р. відбулась ще одна його довготривала мандрівка: з Коломиї через Чорногори на Українське Закарпаття та у північно-східну Угорщину. В його арсеналі були і короткотривалі мандрівки. Подорожуючи Я. Головацький вивчав рідний край та його історію, збирав пам'ятки писемності, знайомився з побутом місцевого населення, нотував

етнографічні та фольклорні матеріали, які згодом входили до багатьох його відомих публікацій [7].

Щорічно мандрував Карпатами у пошуку історичних пам'яток, етнографічного і фольклорного матеріалу і Іван Вагилевич. Його прийнято вважати одним з найкращих у галузі дослідження рідної історії, головню її давніх часів. Його праці, що містять історико-етнографічні розвідки про бойків та гуцулів, свідчать про те, що зупинявся Вагилевич у сільських будиночках. Іван Вагилевич вважається основоположником етнографічного туризму в Україні.

Така активна краєзнавчо-туристична позиція Я. Головацького та І. Вагилевича мала вплив на членів товариства «Просвіта». А тому вже влітку 1865 р. З. Заславський, Д. Танячкєвич, І. Мандичєвський, Ю. Цєлевич, Н. Вахнянин та інші збирали краєзнавчі матеріали, мандруючи протягом тижня по Галичині.

У 1860-70-і рр. продовжує розвиватись історичне краєзнавство, а з ним все більше стають популярними подорожі містами і сєлами Східної Галичини. За матеріалами та з ініціативи галицького історика В. Плошанського планувався випуск історико-географічного словника Галицької України. Проте, через те, що громада не підтримала його починання, вдалося надрукувати тільки серію коротких описів галицьких сіл, що містить 101 статтю.

Ще одним свідченням подорожей, що здійснювались у сільській місцевості, є зібрані та опубліковані нариси про 50 галицьких сіл і міст священика В.Чернецького.

Туристичним краєзнавством в цей період також займався священик та громадський діяч І. Гавришкевич. Його вагомий внесок у розвиток туристики в Східній Галичині і досі має пізнавальне і наукове значення. А саме, він першим здійснив систематичне експедиційно-мандрівницьке обстеження земель Галичини і став першим українцем, який наніс на карту біля 2 тис. висот цієї території. До цього часу використовуються науково-краєзнавчі описи його мандрівок Самбірським і Стрийським повітами, с.Кам'янка-Вольська.

Туристично-краєзнавчі матеріали В. Чернецького, І. Гавришкевича та В. Плошанського були використані при підготовці 16-томного польського Географічного словника (1880-1902 рр.) [5].

Інший факт існування сільського туризму в Східній Галичині пов'язаний з Іваном Франком, тому що саме він був ініціатором становлення та розвитку студентської туристичної організації, головною метою, якої було вивчення життя простих селян та їх побуту.

Ще в студентські роки Франко мандрував Дрогобиччиною. Просто активно відпочиваючи, він збирав фольклорні, історико-етнографічні матеріали про рідний край. Багатотомні «Галицько-руські народні приповідки» з записами пісень та власних спостережень стали свідченням таких мандрівок.

До сільського туризму віднесемо і подорожі письменника, в яких він відвідував плебанії (резиденції священників) та дяківські хати для пошуку стародруків та давніх манускриптів. Матеріали зібрані під час таких мандрівок опубліковані у «Апокрифах та легендах з українських рукописів». До таких подорожей Франко активно закликав і інших представників інтелігенції, що свідчить про популяризацію сільського туризму вченим [2].

Тільки у 1880-1882 рр. І.Франко пішки сходив Сколівщину і Тухольщину. З 1880-х років починається його діяльність, пов'язана з Гуцульщиною. Багато років письменник відпочивав у гуцульському с. Криворівні, Кутах, Буркоті, Жаб'є, бував у м. Косові, на «Писаному Камені» біля с. Ясенове.

У 1883 р. І. Я. Франко організував «Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу», згодом «Кружок для мандрівок по нашій краю» при Академічному братстві Львівського університету. Протягом 80-х рр. XIX ст. І. Франко та його однодумці організували 6 мандрівок сільською місцевістю Прикарпаття та Поділля [7].

Влітку 1884 р. І.Франко організував мандрівку української студентської молоді за маршрутом: Дрогобич – Східниця – Урич – Підгородці – Корчин – Верхнє Синьовидне – Тишівниця – Труханів – Бубнише – Болахів – Долина – Калуш – Коломия – Делятин – Дора – Микуличин – Шипот – Майдан – г.Говерла – г.Шпиці – Гаджин – г. Піп-Іван – Буркут – Жаб'є – Кути [5].

Науково-краєзнавча та краєзнавчо-туристична діяльність І.Франка у 1898-1907 рр. була тісно пов'язана з Науковим Товариством імені Т.Г. Шевченка. Франко працював керівником різних комісій, в тому числі і етнографічних, при товаристві та редактором багатьох видань. Був безпосереднім учасником наукових експедицій Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка та одним

з організаторів музею Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка. Етнографічна комісія Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка власне і завдяки туристично-екскурсійним заходам систематично збирала краєзнавчі матеріали. За роки співпраці І.Франка та Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка було видано низку видань з назвою «Українсько-Руський архів», 38 томів «Етнографічного збірника», 20 томів «Матеріалів до української етнології» та ін.

Крім того, українські письменники й вчені в той час їздили в сільську місцевість, головню до Карпат і для літнього відпочинку. Тут збиралися відомі діячі Західної та Східної України. Це і Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич та ін.

Саме Східна Галичина була одним із центрів громадського туристичного руху. Туристична галузь в регіоні функціонувала в основному на громадських ініціативах та починаннях. Пропагували туризм досить відомі туристичні та краєзнавчі організації. Серед них відділи Польського товариства Татрів (Polskie Towarzystwo Tatrzańskie) і Польського краєзнавчого товариства (Polskie Towarzystwo Krajoznawcze), бюро подорожей «Орбіс» (biuro podróży «Orbis»), Товариство шанувальників минувшини Львова (Towarzystwo miłośników przeszłości Lwowa), «Плай», «Чорногора» та ін. Незважаючи на брак коштів та державного фінансування, ці товариства впорядковували туристичні шляхи, готували інструкторів та екскурсоводів, розвивали екстремальні туристичні маршрути (на каяках Дністром і Прутом) [4].

Господарське середовище Галичини постійно наголошувало на перспективі розвитку туризму в Галичині, який би відігравав пріоритетну роль для Польщі. Відомо, що Промислово-торгова палата у Кракові наголошувала на формуванні туристичного регіону карпатського гірського хребта. Розвиток туризму, на їх думку, мав створити додаткове джерело доходів до бюджету і сприяв би розвитку народних промислів та мистецтва.

Схожа риторика велась і в господарському середовищі Східної Галичини. Тут головна роль відводилась місту Львову, як столиці краю, через який проходили туристичні шляхи на Прикарпаття та до популярних курортів (Великий Любінь, Трускавець, Моршин, Немирів).

Польські та українські педагоги заохочували галицьких учителів та учнів до прогулянок міськими вулицями та околицями міст. Це, на їхню думку,

якнайкраще дозволяло виховувати патріотизм та знайомитися з історичним минулим, і було одним із засобів краєзнавства.

У більш широкому розумінні та використанні були мандрівки, які включали подорожі залізницею до недалеких міст, містечок, сіл, окремих об'єктів, пам'яток історико-архітектурної спадщини. Тут і мало місце запровадження в першій третині ХХ ст. спеціальних маршрутів для шкільних літніх та зимових екскурсій в гори. Для дітей та дорослих така подорож означала зближення з природою та повернення до своїх генетичних коренів. Села мали образ тихої, золоті провінції та дуже віддаленого, глухого села, що зберігає давні традиції. До прикладу, туристична привабливість Гуцульщини втілювалась в екзотичній культурі її корінного населення.

Водночас у польському та українському туристському середовищах мандрівки в Карпати та довколишні села мали і романтичний характер. До прикладу, дрогобицький гімназист 30-х р., згодом польський письменник і публіцист Анджей Хщюк, говорив про Горгани, як про «наші гори», про місцевих жителів, як близьких полякам мешканців, а про довколишні краєвиди - місце зустрічі людини з Богом [2].

Відпочинок у горах також містив елементи сільського туризму. Постійні мандри горами передбачали використання різних, в тому числі і непередбачуваних, незапланованих маршрутів. В цьому випадку пунктами для перепочинку мандрівників ставали, в переважній більшості, плебанії сільських священників. Така своєрідна вакаційна мандрівка була для міських жителів можливістю змінити ритм міського життя елементами сільської цивілізації та дикої природи.

Постійно зростав інтерес до мандрівок і серед простого населення Західної частини України. Цей факт простежується в діяльності науково-виховних та науково-просвітницьких товариств «Просвіта», «Бесіда», «Вчительська громада», осередки яких працювали в Галичині. Члени цих товариств, завдяки мандрівкам селами, описували народний місцевий побут, культуру, фольклор. Зібрані матеріали використовували у вихованні підростаючого покоління та просвітницькій роботі [8].

Сприяло розвитку сільського туризму на початку ХХ ст. до 1939 р. і те, що сільський туризм пропагували молодіжні організації Галичини «Січ», «Пласт»,

«Сокіл». Вони організовували походи та екскурсії, створювали мандрівні і постійні табори. Проте, основним напрямом діяльності цих організацій були власне туристичні походи, де молодь набувала фізичної й військової підготовки, підвищувала свою національно-патріотичну свідомість.

Молодіжне товариство «Пласт», засноване у 1912 р. у Львові, здійснювало патріотично-виховну та спортивно-туристичну діяльність. Члени «Пласту» здійснювали туристичні походи та мандрівки краєм. Гуртки пластунів з часом почали з'являтися і у інших містах Галичини.

Книга «Пластові гри і забави» (1913 р.) Петра Франка, сина Івана Франка, члена «Пласту», стала першим українським навчальним посібником зі спортивного туризму [5].

Активною діяльністю в популяризації туризму займалася організація «Чорногора» із Станіслава. Це товариство використовувало туристське краєзнавство для національно-патріотичного виховання молоді. Завдяки співпраці з польськими та угорськими товариствами «Чорногора», на відміну від громадських організацій, мала можливість покращувати свою матеріально-технічну базу, проводити науково-дослідницьку та просвітницьку роботу, видавати літературу.

Головні завдання, які ставило перед собою товариство, це пізнання краю, через мандрівки містечками і селами, вивчення гір Галичини, Буковини, Альп і Татр, популяризація туризму та мандрівок краєм, спільна діяльність з Науковим Товариством Шевченка у Львові, «Угорським карпатським товариством» і польським «Татранським товариством», обмін досвідом роботи та науковими доробками, надання допомоги під час проведення туристичних мандрівок [5].

Товариство «Чорногора» у своїй діяльності:

- проводило туристичні мандрівки;
- займалося організацією зборів, конференцій, занять та дозвілля молоді;
- утримувало бібліотеку зі спеціальною літературою на туристично-краєзнавчу тематику (описи маршрутів, карти, схеми, наукова література);
- облаштовувало туристичні притулки (полонина Плісце, біля гори Графа, Довбушанка, Сивуля, на перевалах Рижі та Столи);
- встановлювало дороговкази та маркувало маршрути з Осмолоди через Горгани до Татарова (синіми та жовтими кольорами);

- друкувалося у часописі «Туристика і краєзнавство», журналі «Наша Батьківщина» (з 1937 р.);
- мало штатних працівників так звану гірську сторожу, яка приймала та розміщувала туристів, доглядала притулки та провідників, які вели туристів по маршруту і відповідали за їх безпеку [6].

Поряд з цим, у Львові у 20-х рр. ХХ ст. активно пропагувала сільський туризм організація «Плай». Характерними для цієї організації були мандрівки, під час яких відбувалися описи екскурсій. У своєму складі товариство мало 5 філій у містах: Перемишль, Тернопіль, Коломия, Стрий, Самбір. Важливим внеском організації в розвиток туристичного краєзнавства Галичини був заснований в 1925 р. часопис «Туристика і краєзнавство». Присвячувався він нарисам з історії туризму і краєзнавства, видавалися матеріали про окремі місцевості Галичини [3].

Для українських туристів та мандрівників на початку ХХ ст. почали виходити численні буклети, путівники, нариси, карти, схеми та монографії з туристично-краєзнавчої роботи. Найбільш популярними серед них були «Туристика» А. Гудзиновського, «Прогулянки в наші гори» І. Франка, «Галицьке краєзнавство» Ю. Целевича, «Опис рідного краю» та «Мала географія України» Б. аклинського, «Провідник по Галичині» М. Орловича [5].

Опубліковані описи мандрівок та екскурсій мають велике значення для історії туризму краю загалом та для історії сільського туризму зокрема. Вони містять рідкісні відомості про відносини мандрівників із мешканцями відвідуваних населених пунктів. У містечках і селах учасників мандрівки гостинно приймало місцеве населення, відбувалося знайомство мандрівників з тутешніми звичаями, традиціями та побутом.

До прикладу, в описі третьої мандрівки студентської молоді (1885 р.), організованої І. Франком та його соратниками, під час якої студенти відвідали Тернопіль, Микулинці, Тереховлю, Копичинці, Чортків, Нижнів, зазначається, що у Підгородці їх вітав парох Данилович та ознайомив студентів із стінними розписами у церкві та місцевою фабрикою гнутих крісел дідача Бредера. У Синевідську туристів приймав організатор селянської торговельної спілки Тишівницький, котрий допоміг їм оглянути відомий синевідський камінь на річці Стрий. У Говилові вони зустрілися із парохом церкви, місцевим

поетом Яковом Савицьким. В Увислі студенти відвідали колишнього посла крамерижського сейму у 1848 р. Борисевича [1].

Поруч з українським у Галичині розвивався також і польський туристично-краєзнавчий та відпочинковий рух, що також є свідченням розвитку сільського туризму в регіоні. Галицькі поляки мандрували, як у західному напрямку, так і у східному напрямку Галичини. Такі мандрівки мали головно ностальгічний характер.

У Східній Галичині об'єктами подорожей були міста, пов'язані з власною історичною пам'яттю. Маршрути мандрівок були пов'язані з історією Речі Посполитої та її королів (Стефана Баторія, Яна III Собеського, Яна Казимира), магнатських родів (Собеських, Жолкевських), увіковічених у замкових комплексах (Олесько, Підгірці, Золочів), та приватних містах на зразок Жовкви. Серед польських туристів, як і серед українських, все більше ставали популярними подорожі у сільську місцевість [2].

До половини 1930-х рр. розвиток сільського туризму, як і туризму загалом, залежав від громадських ініціатив. Вперше почали формулюватись теоретичні програми розвитку туризму в регіоні, все більше влада робила акцент на прибутковості туризму саме в Східній Галичині. Хоч частково уряд почав більше допомагати галузі, він не став рушійною силою для його стрімкого розвитку, в першу чергу, через відсутність державного інвестування та високі податки [4].

Стримувала розвиток сільського туризму в краї і низка інших проблем, зокрема:

- економічна криза 1930-х років знизил активність туризму, вплинувши на фінансовий стан організаторів та самих туристів. Багато громадських організацій в цей період збанкрутували;
- відсутність загальнодержавних програм розвитку туризму робило сільський туризм неорганізованим та стихійним;
- відсутність відповідної освіти у працівників галузі, що впливало на якість послуг;
- недостатня кількість туристичних провідників і карт;
- відсутність інвестицій в сільський туризм;
- високий рівень оподаткування.

Висновки. Туристично-краєзнавчий рух у Східній Галичині в міжвоєнний період дав початок формування перших туристичних організацій, перших маршрутів та перших туристичних регіонів. Проте сільський зелений туризм, як окремий вид туризму, не зумів стати на цих територіях масовим та популярним явищем.

Значну роль у його становленні на українських землях головно відігравали видатні суспільно-політичні діячі, вчені, прогресивна національна інтелігенція та молодь, а сам туризм використовувався для просвіти народу, піднесення національної свідомості, вивчення історії рідного краю, пам'яток історії, побуту населення, збирання етнографічного матеріалу. Криза в туристичній галузі у міжвоєнний період формувалась на державному рівні через відсутність державної стратегії розвитку туризму, інвестицій, належної інфраструктури, врегульованого законодавства в галузі і т.п. До другої половини 1930-х рр. туризм в Східній Галичині головно залежав від приватних ініціатив.

Література

1. Вербицька П. Історія туризму Галичини в антропологічному вимірі. *Historical and Cultural Studies*. Vol 6, № 1. P. 25–29.
2. Голик Р. Серед карт й путівників: краєзнавство, відпочинок і туризм в рецепції галичан XIX - першої половини XX ст. *Краєзнавство*. 2014. №1. С. 77–85.
3. Лозинський Р. Чому Галичина відстає? або Як довго ми ще будемо відставати? *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2001. № 23. С. 46–47.
4. Масик Р. Туризм у Східній Галичині в міжвоєнний період: історико-економічний аспект. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2018–2019. Вип. 19–20. С. 435–448.
5. Петранівський В., Рутинський М. З історії галицького туристичного краєзнавства (друга половина XVIII ст. – 1945 р.): розвиток мандрівництва. Історія української географії : Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. 2005. Вип. 2 (12). С. 48–54.
6. Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. Туризм на українських землях у складі Польщі (1921-1939 рр.). URL: https://tourlib.net/books_history/ustymenko9-5.htm (дата звернення: 01.11.2022).
7. Федорченко В. К. Дьорова Т. А. Історія туризму в Україні. Київ : Вища школа, 2002. 195 с.
8. Фіткайло О. Розвиток молодіжного туризму в Галичині (кінець XIX – початок XXI ст.). *Історія української географії*. 2012. Вип. 26. С. 48–51.

Development of rural tourism in Eastern Galicia (late 19th century - 1939)

Abstract

The article analyzes the main factors that contributed to the establishment of rural tourism in Eastern Galicia, as a separate organized type of tourism in the region. The development of rural tourism in Europe began in the middle of the 19th century. Today, European countries see rural tourism as the basis of the economic growth of their rural areas. Our state, and the region of Eastern Galicia in particular, are no exception. Although rural tourism is a new concept for Ukraine, a rest in the countryside with its historical and architectural heritage, culture, original lifestyle, picturesque landscapes, rich medical and recreational resources, kind, hospitable and hardworking people has been favored by famous Ukrainian writers, artists and politicians since ancient times. Ivan Franko, Lesya Ukrainka, Mykhailo Hrushevskyy, Mykhailo Kotsiubynskyy, Andriy Sheptytskyi, Vasyl Stefanyk and other representatives of the intelligentsia of that time preferred this type of leisure.

Keywords: tourism, rural tourism, Eastern Galicia, tourism and local history movement

Rozwój turystyki wiejskiej w Galicji Wschodniej (koniec XIX wieku – 1939 r.)

Streszczenie

W artykule przeanalizowano główne czynniki, które przyczyniły się do rozwoju turystyki wiejskiej w Galicji Wschodniej jako odrębnego zorganizowanego rodzaju turystyki w regionie. Rozwój turystyki wiejskiej w Europie rozpoczął się w połowie XIX wieku. Dziś kraje europejskie postrzegają turystykę wiejską jako podstawę wzrostu gospodarczego swoich obszarów wiejskich. Nasze państwo, a w szczególności region Galicji Wschodniej, nie jest wyjątkiem. Chociaż turystyka wiejska jest dla Ukrainy nowym pojęciem, odpoczynek na wsi z jego historycznym i architektonicznym dziedzictwem, kulturą, charakterystycznym stylem życia, malowniczymi krajobrazami, bogatymi zasobami rekreacyjnymi, życzliwymi, gościnnymi i pracowitymi ludźmi został wykorzystany przez znanych ukraińskich pisarzy, artystów oraz polityków. Iwan Franko, Lesia Ukrainka, Mychajło Hruszewski, Mychajło Kotsiubiński, Andrij Szeptycki, Wasyl Stefanyk i inni przedstawiciele ówczesnej inteligencji preferowali ten rodzaj wypoczynku.

Słowa kluczowe: turystyka, turystyka wiejska, Galicja Wschodnia, ruch turystyczno-historyczny